

«Puluň porsusy ýok»: Gadymy Rimde peşew salgydy

Category: Geň-taňsy wakalar, Kitapcy, Sözler

написано kitapcy | 24 январа, 2025

"Puluň porsusy ýok": Gadymy Rimde peşew salgydy «PULUŇ PORSUSY ÝOK»: GADYMY RIMDE PEŞEW SALGYDY

Gadymy döwürlerde rimlilerden biziň günlerimiziň jemgyýetine çenli birnäçe edim-gylymlar gelip ýetipdir. Emma rimliler, gürrüňsiz, peşew meselesinde biziň garaýşymyzdan aýry garaýşa eýediler. Olar peşewe häzirki döwürdäkä garanda iňňän peýdaly zat diýip düşüňýärdiler. Rimliler peşewi kir ýuwujy serişde hökmünde egin-eşiklerini ýuwanda ulanypdyr, hatda dişlerini ýuwanda-da, deri eýlände-de ulanypdyrlar. Birwagtky kir ýuwujy ýerlerde adamlaryň peşewini toplamak maksady bilen köpçüligiň geçýän ýerlerinde uly toýun gaplar goýlupdyr. Peşew ulanmak şolar ýaly derejede ýörgünli pişä öwrülensoň, Rim imperatory tarapyndan peşewe salgyt salnyp başlanypdyr. «Puluň porsusy ýok» manysyny berýän “Pecunia non olet” sözi I asyrda imperator Neronyň we Wespasianyň peşew salgydyny girizmegi netijesinde orta çykan aýtgdyr.

• Gadymy Rimde peşewiň ulanylyşy

Biz indi hajathanada hajatymyzy bitiren badymyza, suwuň ýüpüni çekip çykýarys. Gadymy döwürlerde bolsa peşew gymmatly önüm hasaplanýardy. Peşewiň düzüminde kaliý, fosfor ýaly köp dürli minerallar we himiki elementler bar.

Rimliler peşewiň dişi agardýandygyna we çüýremekden goraýandygyna ynanypdyr. Şol sebäpli peşew bilen agyz

çaýkapdyrlar, pemza daşy bilen garyp diş mäjumuny (pastasyny) taýýarlamakda ulanypdyrlar. Peşewiň tä 1700-nji ýyllara çenli diş pastasynda we agyz çäýkanda ulanylmagy diýseň ýörgünli bolupdyr.

Rimlileriň pikirçe iň gowy peşew portugal peşewidi. Portugaliýadan getirilýän iň gymmat peşew olaryň gözünde dünýäniň iň güýçli peşewidi, şonuň üçinem ol dişleri agartmakda ulanylýardy. Häzir köp adam peşew goşulan diş pastasyndan ýüz öwürse-de, peşew hakykatdanam olaryň derdine ýarapdy! Çünki peşewde häzirki wagt birnäçe arassalaýjy serişdeleriň düzüminde barbbolan ammoniak elementi bar. Eger peşewi üsti açyk gaba salyp goýsaňyz, yslanmaga, yzyndanam howa galtaşmasynyň netijesinde ammoniak öndürüp başlaýar. Rim döwründe peşew geým-geýimleri arassalanda ulanylypdyr. Ammoniakly peşew Rim imperiýasy döwrüniň tekstil pudagynda-da aýratyn orna eýedi. Aslyna seredende, peşew ýüňden dokalan egin-eşikleri agartmak we deri eýlemek maksady bilen ulanylypdyr.

• “Vectigal Urinae”: Peşew toplaýjylara salgyt

B.e.öňki I asyrdan Rim imperatory Nero latyn dilinde «peşew salgydy» manysyny berýän “vectigal urinae” atly täze salgydy ýola goýdy. Bu salgyt buşukmak arkaly köpçülikleýin ýerlerden ýyganan peşewleri düzgünleşdirýärdi. Sebäbi pes gatlaklar hajatlaryny lagymlara akdyrmak bilen kiçijik gaplara buşukýardylar. Şeýle-de, baý gatlaklaryň barýan köpçülige açyk hajathanalaryna-da salgyt salynardy. Peşew alan adam munuň üçin paç tölärdi, soňra lagymdan peşewler toplanyp, birnäçe gaýtadan işlemelerden geçirilenden soň gymmatly çig malla öwürülerdi.

Wagtyň geçmegi bilen bu salgyt hereketden galanam bolsa, biziň eýýamymyzyň 70-nji ýylda imperator Wespasian ony ikilenç güýje girizýär. Wespasian tagta geçen wagty Rim özüni ýitip-ýok bolup gidirjek uruşdan ýaňy çykypdy. Üstesine Rimini hazynasynda ýeke teňňe galmandy. Puly uçursyz gowy görýän we açgözülikli salgytlary bilen tanalan (Rim imperiýasynyň

bergilerini üzen, hatda soňky hökümdarlara mundan has artygyny miras goýan) Wespasian imperiýany aýaga galdyrma we täzeleme işine girişipdir. Şol sebäpli çig mal öndürmek üçinem salgytlaşdyrma düzgüni ýola goýlupdyr. Bularyň biri-de Rimiň lagym (kanalizasiýa) sistemalaryndan (Cloaca Maxima) halkyň peşewleriniň toplanmagy üçin girizilen salgytdy. Hatda taryhda halka hyzmat edýän ilkinji hajathana biziň eýýamymyzyň 74-nji ýylynda Wespasiýan tarapyndan gurdurylypdy.

• **Pecunia non olet: Puluň porsusy ýok**

Peşew salgydy girizilen badyna rimliler şeýle hajathanalara «wespasianlar» diýip başlapdyr. Peşew salgydy Wespasianyň geljekki imperator boljak ogly Tit Flawiý tarapyndan halanylmaýardy. Rimli taryhçylar Dion Kassiý, Gaý Swetoniý Trankwill Wespasianyň halkyň ýigrenýän peşew salgydyny öz taryh kitaplarynda beýan edenlerinde şu dialogyň üstünde durup geçipdirler: Tit peşew salgydyny ýatyrtmak üçin kakasyna özelenip durka, Wespasian bir altyn teňňe çykaryp: “Pecunia non olet” («Pul porsusy ýok») diýipdir.

Bu hereketiň aňyrsyndaky many – gelýän ýerine seretmezden puluň wajyp zatdygyny aýtmak eken. Bu aýtgý Wespasianyň aýdan iň meşhur sözleriniň biridir we häli-häzirem hapa ýollar arkaly gazanylan puluň nädip gazanylandygyna pitiwa etmezlik üçin ulanylýar. Germaniýadaky käbir adamlar bu aýtgynyň döreýiş kyssasyny şeýle bir halapdyrlar welin, şol at bilen stolda oýnalýan oýun hem oýlap tapypdyrlar.

• **Häzirki wespasianlar (hajathanalar)**

Tit Flawiý bu salgydyň manysyz zatdygyna ynanşy ýaly, aslynda uzak wagtlap Rime peýda getirjegine-de ynanan bolmaly. Belki-de, munuň iň aýdyň mysaly, onuň meşhur ýadygärligidir. Peşew salgydyndan belli bir bölegi Wespasianyň on ýyllyk häkimiýeti döwründe gurlan Rim Kolizeýine (amfiteatryna) sarp edilipdir. Kolizeýden başga-da, Wespasianyň häzirkizaman arhitekturasyna goşan goşandy başga tarapdanam gymmatlydyr. Fransuz dilinde aýdylýan halk köpçüligine niýetlenilen tölegli hajathanalara

«wespasianlar» diýilýär. Şeýle hajathanalar amerikanlaryň köpüsi, esasanam ýaşlar üçin öwrenşilmedik ýerem bolsa, hajatyňy bitirmek maksady bilen pul tölemek pikiri ýewropa şäherleriniň arasynda, aýratynam Parižde giňden ýaýrapdyr. Soňky döwürlerde hernaçe giňden ýaýramadygam bolsa, Wespasianyň ady Fransiýada «vespasiennes», Italiýada «vespasiani», Rumyniýada «vespasiane» görnüşinde halka hyzmat edýän hajathanalar bilen birlikde tutulýar. Täsin ýeri, 1930-njy ýylda Kanadanyň Montreal şäherinde-de Wespasianyň gurluşy gaýtalandy.

Geçmişde Gadymy Rimde bolşy ýaly birnäçe köpçülikleýin hajathanalarda adamlar peşewiň üsti bilen güzeranyny dolapdyr. Wespasianyň salgydy halk tarapyndan, hususanam peşew toplaýjylaryň, tekstilçileriň, gap-gaç ýuwujylaryň arasynda halanmasa-da, salgytlardan üýşen pul Rim imperiýasynyň we onuň ýola goýan jemgyýetçilik edaralarynyň maddy üpjünçiligini gowulandyrmaga goşant goşupdyr.

- **Çeşme**

1). Scribe, The. "Ancient History Blog." Ancient History Blog RSS. June 4, 2007. <http://ancientstandard.com/2007/06/04/at-least-you-don't-pay-urine-tax...-1st-c-ad/>

2). "Lock, Stock, and History, Emperor Vespasian and the Urine Tax, When..." Peashooter85. <http://www.peashooter85.com/post/51354476985/emperor-vespasian-and-the-urine-tax-when>

3). Morcone, Campania. "Vespian's Legacy." Italian Notebook. <http://www.italiannotebook.com/art-archaeology/vespasian-urinals/>

Brýan HILL. Geň-taňsy wakalar